

УДК 351(477)

А.М. Притула,
кандидат юридичних наук, доцент
Адміністрація Державної прикордонної служби України

ДО РОЗУМІННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті аналізуються різні наукові підходи на поняття «правова основа» діяльності державного органу. Аналізуються складові правових основ: загальні засади права, правовий звичай, нормативний договір і нормативно-правовий акт. Дається їх характеристика. Констатується, що правові основи є сукупністю норм права, що зафіксовані в різних правових формах (правовому звичаї, нормативному акті, судовому прецеденті, нормативному договорі, загальних засадах права, ідеях і доктринах, релігійних актах), які віддзеркалюють закономірності суспільного розвитку та спрямовані на регулювання й охорону суспільних відносин у тій чи іншій сфері життєдіяльності соціуму.

Ключові слова: правові основи, правове регулювання, правове забезпечення діяльності, прикордонна служба, правові норми.

Постановка проблеми. Функціонування будь-яких органів державної влади й управління та їх посадових осіб має спиратися на правничий фундамент та будуватися в першу чергу відповідно до засади законності. Основою законності є наявність правничих приписів, зафіксованих у різних джерелах права, дія яких поширюється на ту або іншу сферу діяльності в певний проміжок часу. Іншими словами, будь-яка діяльність, в тому числі й оперативно-службова діяльність органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України (далі — ДПСУ), повинна мати чітку правову основу.

Стан наукових досліджень. За роки незалежності України в тому чи іншому ступені цій проблемі присвятили наукові праці: О.М. Бандурка, В.М. Білик, І.В. Бондаренко, Ю.А. Ведерніков, А.П. Гель, К.Ф. Гуценко, Й.І. Горінецький, Є.О. Гіда,

І.А. Григоренко, В.М. Дубінчак, І.В. Зозуля, А.М.Куліш, А.М.Кучук, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, О.С. Передерій, О.С. Проневич, І.В. Солов'євич, В.Г. Фатхутдінов, М.І. Хавронюк, О.В. Шмоткін, Н.С. Юзікова і т.д.

Разом із тим, не оглядаючись на багатовекторність наукових поглядів на розуміння правоохоронних органів та правоохоронної діяльності, її мети, функцій та структури як окремих предмет дослідження правовий статус, види діяльності, в тому числі правової основи діяльності ДПСУ в науковій літературі не досліджувався.

Виходячи з окресленого, метою нашої роботи є визначення правової основи діяльності ДПСУ із встановленням кола джерел, що її складають, дотримуючись їх ієрархичності.

Виклад основного матеріалу. При дослідженні правничої основи оперативно-службової діяльності органів (підрозділів) ДПСУ автором звернута

увагу на те, що на сьогодні наукою не вироблено єдиного підходу до визначення самого поняття «правова основа» як такого, незважаючи на досить значну кількість наукових праць, присвячених цій проблемі [1]. Разом із тим це словосполучення широко вживається українським законодавцем. Так, стаття 4 статусного закону про ДПСУ так і називається — «Правова основа діяльності Державної прикордонної служби України». Дані обставини стали поштовхом для детальнішого вивчення автором правової теорії та етимології виникнення цього поняття.

Етимологічно під основою будь-якого явища розуміється його джерело, база виникнення, розвитку чого-небудь; те, на чому це ґрунтується, тримається, базується [2]. Категорія ж «правовий» означає належний, стосовно до права, тобто сукупність норм, ідей та відносин, яка встановлює підтримуваний засобами влади порядок організації, контролю та захисту людської поведінки [2].

Уперше поняття «правові основи» було введено політологами в 1977 році після прийняття третьої Конституції СРСР. Повністю воно формулювалося як «правові основи державного та громадського життя» й одержало своє поширення при дослідженні відносин, що складаються в політичній системі. Однак розуміння обсягу, змісту, джерел правових основ державного та громадського життя значно різняться. Окремі автори вважають правові основи державного та громадського життя поняттям, що відповідають усій правовій надбудові — сукупності законодавства в «широкому значенні його розуміння, практики його застосування, правової ідеології та правової культури, законності й правопорядку [3]. Інші ж обмежуються

ототожненням їх або із правом, або із законністю, або із правопорядком [4].

Так, наприклад, О.Ю. Грачова, що присвятила своє дисертаційне дослідження вивченню вказаного поняття, виділяє два нерівнозначні поняття: «нормативні правові основи» та «правові основи державного та громадського». При цьому нормативні правові основи як законодавство «у власному змісті» [5], до якого автор не відносить відомчі нормативні акти. Такий підхід, на наш погляд, неприйнятний через те, що він не дає повного уявлення про побудову системи правових джерел держави, а отже, і правових основ. Що ж стосується другого, ширшого, на погляд автора, поняття, то О.Ю. Грачова пише таке: «Правові основи державного та громадського життя утворюють законодавство, що містить норми, які регулюють відносини, що складаються в політичній системі, а також стан їх упорядкованості та стабільності (правапорядок), які забезпечуються на підґрунті основи соціалістичної законності, що сприяє подальшому розвитку соціалістичної демократії та політичної системи розвиненого соціалізму» [6]. Іншими словами, зазначений дослідник включає в поняття «правові основи» три елементи: законодавство, законність і правапорядок. При цьому відзначається, що законодавство являє собою правові основи на рівні керівних нормативних приписів, а результатом дотримання законності є правапорядок, що характеризує підсумок зміцнення правових основ державного та громадського життя, а як джерела їх розвитку називаються взаємозв'язки та взаємовідносини між правапорядком і законодавством. Кореспондуючої думки дотримується Р.З. Лівшиць, який відзначає, що під правовими основами державного та громадського

життя розуміється не тільки «рівень норм, але й рівень правосвідомості та реальних суспільних відносин [7]. Очевидно, справжні визначення засновані на так званому «широкому» розумінні права. Дамо роз'яснення цьому.

У правничій науці існують два основні підходи, або напрями в розумінні права: «вузький» та «широкий». «Вузький напрям визнає за право сукупність встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки (норм), дотримання яких забезпечується заходами державного впливу, або «зведена в закон державна воля» [8]. Прихильники ж іншого, «широкого» напрям [9], припускають, що право виступає в трьох проявах: правосвідомість, правові норми та правові відносини. Кожна складова в зв'язку з іншими утворює «потрійну єдність» [10]. Зрозуміло, до розуміння права не можна підходити з однієї точки зору; при розгляді лише одного підходу обов'язково втрачається, залишається нерозкритою частина характеристик досліджуваного поняття. Однак, пам'ятуючи про те, що дослідження права не є метою справжньої роботи, надалі автор буде керуватися першим підходом до визначення поняття права.

Таким чином, ми вважаємо, що законність, правопорядок, правосвідомість не слід виокремлювати як елементи правової основи, вони не є первинними правничими явищами, а визнаються похідними від права, вони не існують та не можуть існувати без нього. Як законність, так і правопорядок перебувають всередині системи дії права, вони можуть впливати на правосвідомість або зміну суспільних відносин, але самі по собі не є безпосередніми джерелами правових основ. Отож, елементами правових основ

виступають самі правові норми, які знаходять своє вираження та фіксуються в різних формах або, інакше, джерелах, права. Саме цим елементам вважається логічним приділити найбільшу увагу в цьому дослідженні.

У загальнотеоретичній науці норму права визначають як «вихідний елемент», «первинну клітинку права» [11]. При цьому право є цілісним системним утворенням. Норма права є частиною цілого, в «той же час кожна з норм не може визначитися як «право в мініатюрі», повне, вичерпне відображення всіх його властивостей і характеристик» [12].

При дослідженні правових норм взагалі слід виходити з того, що між правом і правовою нормою існує співвідношення, тотожне тому, що існує між загальним і окремим. Б.В. Шейндліним аргументовано доведено, що співвідношення права та одиничної норми — це співвідношення загального і окремого в праві [13]. Виходячи з цього, можна говорити про те, що на кожную правову норму поширюється сутнісна і змістовна характеристика типу і сімейства права в цілому. Норми права детерміновані всіма реальними як об'єктивними, так і суб'єктивними умовами життя: 1) певними властивостями суспільних відносин, що організуються за їх допомогою; 2) рівнем правової свідомості і культури правотворця; 3) менталітетом і ціннісними орієнтаціями суспільства; 4) соціальною волею регулюючої підсистеми і шарів населення, що стоять за нею.

Крім того, необхідно мати на увазі, що нормативно-правовий припис — це мінімальна значеннева частина тексту нормативно-правового акта, що представляє собою елементарне державно-владне веління загального характеру, наділене формальною ви-

значеністю, цілісністю і логічною завершеністю [14].

Будь-які правові норми модульні, загальнообов'язкові, регулятивні, за формою визначені, юридично забезпечені, функціонують в загальній системі права. Поза системою права не можна правильно визначити природу і призначення конкретної правової норми, її зміст, значення і місце в правовому просторі. Окрема правова норма набуває рис та ознак, якими характеризується право в цілому. Лише з урахуванням цього може бути з'ясовано, що «зміст норми має далеко не той зміст, призначення і мету, які має текстуально співпадаюча з нею правова норма іншої правової системи» [15].

У юридичній літературі ознаки правової норми були піддані детальному дослідженню ще в 60–80-ті роки минулого століття. Аналіз попередніх та сучасних наукових розробок показав, що вченими виокремлюються такі ознаки правової норми, як: загальнообов'язковість, державно-вольовий характер, державна обов'язковість, загальний характер, формальна визначеність, представницько-зобов'язуючий характер, нормативність [16].

Найтиповіші та найістотніші ознаки норми права називає С.С. Алексєєв. На його думку, такими ознаками є те, що норма права: 1) виходить від держави, тобто це не просто правило поведінки, а правило поведінки, що наділено «авторитарністю» та виступає як припис, явище; 2) охороняється примусовою силою держави; 3) це загальнообов'язкове правило поведінки, оскільки юридична норма є не просто правилом поведінки загального характеру, а загальнообов'язковим правилом; 4) наділяє учасників суспільних відносин суб'єктивними правами і покладає на них суб'єктивні юридичні обов'язки [17].

Розмаїття поглядів вчених на ознаки правової норми пов'язані з різним підходом їх до визначення норм права та їх функціонального призначення. Дослідження показало, що найпоширенішим є розуміння норми права як правила поведінки, яке встановлюється та забезпечується примусовою силою держави. Так, М.І. Байтін зазначає, що норма права — це вихідний від держави і нею охоронюваний загальнообов'язковий, формально-визначений припис, виражений у вигляді правила поведінки чи відправного встановлення і такий, що є державним регулятором суспільних відносин [18]. В.К. Бабаєв і В.М. Баранов характеризують норму права ширше, з урахуванням наявності різних її різновидів, визначаючи її як загальнообов'язкове, формально-визначене, структурно організоване встановлення державою міри належного, можливого, заохочувального, рекомендаційного або заборонного варіанта діяльності суб'єктів соціальної дійсності, що міститься в нормативно-правовому акті, шляхом установаження суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [19].

С.А. Муромцев у визначенні правової норми зробив спробу конкретизувати фактичні вираження правових норм, і до правових форм відніс звичаєве право, закон і право юристів. Враховуючи, що відбулися в нашій державі за кілька століть політичні, економічні, соціальні зміни, розвиток юридичної та політичної науки, зміна лінгвістичного наповнення мови — як побутової, так і наукової, не дивно, що в цей час список цей піддався значним корегуванням. Так, сучасні правознавці виділяють не три, а принаймні сім основних правових форм (джерел), а саме: правовий звичай, нормативний акт, судовий прецедент, нормативний договір, загальні засади

права, ідеї та доктрини, релігійні акти. Однак слід обмовитися, що далеко не усі із зазначених джерел широко поширені та визнаються в Україні. Так, наприклад, оскільки за Конституцією наша держава є світською, те й релігійні акти джерелами права не вважаються, тому що не санкціоновані державою. Правові ідеї та доктрини також не обов'язкові для загального застосування. Судовий прецедент, будучи, по суті, свого роду еталоном для вирішення спору, створеним не правотворчим органом, а безпосередньо суддею під час здійснення їм процесу відправлення правосуддя, в Україні як джерело права не визнається, а слугує лише способом тлумачення права.

Таким чином, основними джерелами права в Україні прийнято вважати загальні засади права, правовий звичай, нормативний договір і нормативний правовий акт.

Під загальними засадами права розуміють основні, вихідні положення, ідеї права як специфічного соціального регулятора, найважливіші, ключові настанови законодавця, що виражають правничу політику держави в основних сферах суспільних відносин [20]. Однак загальні засади права є не тільки ідеями. Втілюючись у нормах законодавчих актів, вони самі стають нормами права та набувають нормативного змісту та чинності не тільки ідеї, але й норми, обов'язкові в правозастосуванні. Тобто загальні засади права частіше за все є різновидом правничих норм, які прямо не регулюють суспільні відносини, а є основою для норм — правил поведінки. Серед загальних засад права найчастіше називають демократизм, гуманізм, рівноправність, законність, повага та дотримання прав і свобод людини та громадянина. Ці ж прин-

ципи закріплені як основні принципи діяльності ДПСУ в законі про ДПСУ. Саме принципи права формують правові норми та реалізуються в них. Вони відіграють роль орієнтирів, виступаючи як керівні ідеї, визначають шляхи вдосконалювання як правових норм, так і правового регулювання суспільних відносин. Виступають з'єднувальною ланкою між основними закономірностями розвитку та функціонування соціуму та правовою системою. Завдяки принципам правова система адаптується до найважливіших інтересів і потреб людини та суспільства, стає сумісною з ними. На підґрунті загальних принципів права будується вся система законодавства держави, здійснюється правосуддя, укладаються міжнародні договори. Втілюючись у різних правових формах, загальні засади права обумовлюють їхню загальну змістовну спрямованість. Таким чином, кожне з вихідних від держави та гарантованих нею загальнообов'язкових і формально-визначених владних велінь, що становлять позитивне право, засноване на його загальних засадах.

Друге згадане нами джерело права, правовий звичай є санкціонованим і охоронюваним державою правилом поведінки, що історично склалося в результаті фактичної застосовності. Ця форма права виникла на самих ранніх етапах правового розвитку суспільства та держави. У сучасній науці немає однозначного ставлення до правового звичаю як до джерела права. Окремі вчені вважають, що роль правового звичаю в сучасній правовій дійсності досить незначна, що правовий звичай зберігає своє значення як джерело права лише в тих галузях, де поки немає достатнього матеріалу для законодавчих узагальнень. Дійсно, у питаннях, що

зачіпають права людини та громадянина, безпеку особи, соціуму та держави, звертання до правового звичаю має проводитися тільки в крайньому випадку. Такі питання повинні бути детально регламентовані законодавством, щоб уникнути непорозуміння, невірної тлумачення, виникнення прогалин і колізій, оскільки можливі їх наслідки торкнуться найвищої цінності сучасної держави та соціуму — людини. У зв'язку із цим, діяльність правоохоронних органів, у тому числі прикордонних органів, у меншому ступені ґрунтується на правовому звичаї. Переважна більшість питань, що виникають у процесі здійснення своєї діяльності органами (підрозділами) ДПСУ, урегульоване нормами законодавства України.

Однак інша справа, коли мова йде про міжнародне співробітництво. Це пояснюється тим, що в галузі міжнародного права правовий звичай посідає особливе місце: він стає джерелом міжнародного права, коли відносини між суб'єктами міжнародного співтовариства не врегульовані міжнародним договором. Він є джерелом гнучкішим порівняно із правовим договором, оскільки для виникнення наслідків за міжнародним договором потрібне узгодження волі багатьох членів міжнародного співтовариства, чого технічно буває складно домогтися. Також можлива ситуація, коли держави з політичних мотивів можуть побоюватися брати на себе юридичну відповідальність, підписуючи міжнародний договір, але згодні виконувати його вимоги в порядку дотримання правового звичаю. Може також виникати потреба в підпорядкуванні нормам міжнародного договору в порядку правового звичаю, якщо договір ще не набрав чинності. Проте, міжнародний договір є одним з

основних правових джерел діяльності прикордонних органів (підрозділів).

Міжнародним договором є угода між основними суб'єктами міжнародного права (перш за все, між державами), що носить нормативний характер і покликаний регулювати їхні відносини один з одним шляхом створення взаємних прав і обов'язків. Міжнародні договори можуть укладатися у формі конвенцій (напр., Віденська конвенція про правонаступництво держав відносно договорів від 23 серпня 1978 р.), декларацій (напр., Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р.), пактів (напр., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року), угод (напр., Угода про взаємну охорону секретної інформації між Україною і Туркменістаном від 8.02.2002), протоколів (напр., Протокол між Адміністрацією ДПСУ та Головим Комендантом Прикордонної варті Республіки Польща про порядок та обсяг співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю від 19.04.2018), власне договорів (напр., Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 16.01.2002). Назва міжнародного договору не змінює його сутність: узгодження волі самостійних і незалежних (суверенних) суб'єктів.

Стороною міжнародного договору в широкому розумінні визнається суб'єкт міжнародного права, що бере участь у міжнародному договорі. І. Лукашук вважає, що сторонами слід називати тих суб'єктів міжнародного права, що підписали або парафували договір, але остаточно його ще не приймали [21]. Треба наголосити,

що основними суб'єктами міжнародного права є держави. Тільки вони з огляду на свій суверенітет здатні надавати цьому праву юридично обов'язковий характер. Саме тому вони й є основними суб'єктами права міжнародних договорів. Держави — учасники міжнародного спілкування, намагаючись забезпечити власні економічні, політичні й інші інтереси, укладають між собою різноманітні договори й угоди. Вони виступають як суб'єкти або сторони цих міжнародних договорів та угод, є носіями конкретних прав і обов'язків [22].

Державу при укладанні договорів можуть представляти глава держави, уряд, різні органи виконавчої влади (в тому числі ДПСУ), прокуратура. Відповідно до цього, залежно від рівня, на якому укладений міжнародний договір, розрізняють договори міждержавні, міжурядові та міжвідомчі. Усі три види міжнародних договорів у частині, що стосується діяльності прикордонних органів (підрозділів) є правовими джерелами такої діяльності.

Специфікою міжнародних договорів є їхнє особливе становище в системі правових джерел, а саме співвідношення із правом внутрішньодержавним. Відповідно до ст. 9 Конституції України, основним законом нашої держави, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, а укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Також суттєвим є нормативний припис ст. 18, відповідно до якого «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного

і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права».

Таким чином, до правової системи України віднесені міжнародні договори, щодо яких вона виразила згоду на їхню обов'язковість й які набрали для неї законної сили, договори, до яких вона приєдналася, а також договори, відносно яких вона стала продовжувачем і правонаступником СРСР. Що ж стосується переваги міжнародних договорів перед законом, то уявляється, що, по-перше, «Конституція, визнаючи пріоритет міжнародного права над внутрішньодержавним законодавством, не поширює його верховенство на Основний закон країни», а по-друге, термін «закон» у даному разі вимагає розширювального тлумачення в значенні «нормативний правовий акт».

Нормативний правовий акт — це офіційний документ, що об'єктивує в суворо встановленій формі, що містить нормативні розпорядження, тобто владні волевиявлення, вказівки адресатам варіанта поведінки, прийняті уповноваженими на те суб'єктами або органами держави й опублікованими в офіційному виданні [23].

Багато вчених-правознавців дотримуються тієї думки, і автор з ними в цьому згодний, що нормативний правовий акт як джерело права має певні переваги перед іншими джерелами [23]. Така точка зору підтверджується, по-перше, тим, що нормативний правовий акт є найпоширенішим джерелом права взагалі в сучасному світі, а для країн із системою «писаного права», до яких належить зокрема і України, — класичним і першорядним. Завдяки такому «розмаху» саме в нормативних правових актах фіксується більшість норм права, що регулюють

найзначущіші сторони громадського життя. Інші ж джерела права загальнонорегулятивної значущості не мають. По-друге, статті нормативних правових актів чітко формулюють пропоновані правила поведінки, тоді як норми права, виражені в інших джерелах, можуть мати казуїстичний характер (як, наприклад, юридичний прецедент) або не завжди визначений характер (як правовий звичай). По-третє, за допомогою змін у нормативних правових актах (тобто в законодавстві) право за потребою може бути піддане набагато рішучішим і швидшим перетворенням, ніж, для прикладу, через зміни в прецедентному або звичаєвому праві.

Нормативні правові акти не рівні між собою, вони будуються розташовуються відповідно до об'єктивно існуючої ієрархічної структури. За юридичною чинністю всі нормативні правові акти поділяють на закони та підзаконні акти. Такий поділ властивий загальній побудові законодавства в будь-якій країні. Він віддзеркалює не тільки формальну сторону (верховенство закону), але й особливості змісту законів. У них містяться основні первинні норми, базові положення з основних питань державно-правового громадського життя. Підзаконні ж акти видаються на підґрунті й на виконання законів. На цьому будується і система нормативних правових актів в Україні, яку становлять: Основний закон держави — Конституція України, закони (конституційні й звичайні), — і підзаконні акти — укази Президента України, постанови та розпорядження Уряду України, нормативні акти органів виконавчої влади (відомчі й міжвідомчі нормативні правові акти), нормативні акти органів виконавчої влади суб'єктів України, нормативні акти органів місцевого самоврядування та локальні акти.

Правовими джерелами діяльності прикордонних органів (підрозділів) будуть лише ті підзаконні акти, які прийняті на підґрунті та на виконання законів, норми яких регулюють суспільні відносини в сфері здійснення оперативно-службової діяльності ДПСУ. Сумнівною є можливість включення до системи правових джерел, що містять правові норми, якими регулюється діяльність прикордонних органів (підрозділів), нормативних актів органів виконавчої влади суб'єктів України; вони лише створюють умови, що сприяють здійсненню діяльності прикордонними органами (підрозділами), але саму діяльність не регламентують. А от укази Президента України найчастіше видаються з питань, що стосуються забезпечення охорони та захисту державного кордону, а також забезпечення окремих прав і свобод громадян (напр., Про рішення РНБО України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України», затвердженого Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016. Отже, до правових джерел діяльності прикордонних органів (підрозділів) прирахувати можна акти глави держави, при цьому вони мають найбільшу юридичну чинність серед підзаконних актів і обов'язкові для застосування на території всієї країни.

Щаблем нижче в ієрархії розташовуються постанови Уряду (Кабінету Міністрів) України. Це означає, що вони видаються на підставі не тільки Конституції України та законів України, але й на підґрунті нормативних указів глави держави й у випадку їх протиріччя якому-небудь із перерахованих вище нормативних правових актів можуть бути скасовані Президентом України. Саме укази Президента України, а рівно й

постанови та розпорядження Уряду України, у величезному ступені забезпечують діяльність різних центральних органів виконавчої влади, в тому числі прикордонних органів.

Нормативні акти центральних органів виконавчої влади видаються всіма повноважними органами: міністерствами, службами та відомствами. Як правило, вони діють у межах внутрішньовідомчих відносин для органів, посадових осіб і службовців даного органу (внутрішньовідомчі нормативні правові акти), а норми, що містяться в них, регулюють лише обмежену сферу суспільних відносин (митні, банківські, прикордонні, транспортні й інші). Однак деяким із центральних відомств, напр., МВС України, СБ України, надається видавати акти зовнішньої дії, тобто акти, обов'язкові для громадян і організацій, не підлеглих цьому відомству. При цьому всі акти центральних органів виконавчої влади, що торкаються прав і законних інтересів громадян, підлягають державній реєстрації в Міністерстві юстиції України, а умовою їх дії є офіційне опублікування (крім актів з грифом обмеження доступу).

Виходячи з того, що ДПСУ координується через Міністра внутрішніх справ, більша частина всіх правових джерел її діяльності припадає на нормативні правові акти МВС України. Вони є досить мобільним правовим джерелом, здатним швидко реагувати на зміни в державі та соціумі. Однак не слід забувати про те, що у відомчих нормативних правових актах законодавча воля переходить на рівень застосування права, тобто

вони приймаються для реалізації норм вищих у порядку ієрархії структурних елементів правничої системи.

Норми права, що регулюють діяльність ДПСУ закріплені як у загальних правових джерелах, що торкаються різних сфер громадського та державного життя (наприклад, у загальновищезначаних засадах і нормах міжнародного права, правовому звичаї, Конституції України), так і в суто спеціальних, що регламентують питання забезпечення недоторканності державного кордону й охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні.

Висновки. Таким чином, елементами правових основ виступають правові норми. Норма права, у свою чергу, не може існувати самостійно, не будучи виражена в якій-небудь правовій формі (правовому джерелі). Уявляється логічним визначення правових основ як сукупності норм права, що зафіксовані в різних правових формах (правовому звичаї, нормативному акті, судовому прецеденті, нормативному договорі, загальних засадах права, ідеях і доктринах, релігійних акти), які віддзеркалюють закономірності суспільного розвитку та спрямовані на регулювання й охорону суспільних відносин у тій чи іншій сфері життєдіяльності соціуму. Грунтуючись на проведеному аналізі правових джерел, що регламентують діяльність ДПСУ, ми вважаємо за необхідне віднести до таких правовий звичай, загальні засади права, загальновищезнані принципи та норми міжнародного права, нормативний правовий акт і міжнародний договір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Прокопенко В.В. Поняття та правова основа діяльності водного транспорту України: митний аспект. *Lex Portus*. 2018. № 2. С. 169-179; Денисюк Д. С. Правові основи діяльності Національної поліції України в умовах верховенства права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2016. Випуск 39. Том 1. С. 133-135.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с., с. 861.
3. Основы теории государства и права: учебник / под ред. А.С. Пиголкин. Москва: Высшая школа, 1982. 256 с.
4. Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977 года. Вопросы теории государства и права, государственного и административного права / редкол.: М.И. Байтин (отв. ред.). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1980. 287 с.
5. Грачева Е.Ю. Правовая основа государственной и общественной жизни. (Теоретические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1984. 197 с.
6. Грачева Е.Ю. Правовая основа государственной и общественной жизни. (Теоретические аспекты): дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1984. 197 с., с. 5.
7. Лившиц Р.З. Выступление на круглом столе «О понимании советского права». *Советское государство и право*. 1979. № 8. С. 56-74, с. 605.
8. Большая Советская Энциклопедия: в 30 томах / гл. ред. А.М. Прохоров. 3-е изд. Москва: изд-во «Советская энциклопедия», 1974. 694 с., с. 239.
9. Зорькин В.Д. Позитивистская теория права в России. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1978. 269 с.; Кечекъян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. Москва: Изд-во АН СССР, 1958. 192 с.; Нерсисянц В. С. Право и закон. Из истории правовых учений. Москва: Наука, 1983. 366 с.
10. Горобец В.Д. Современные подходы к пониманию права и их значение для управленческой и правоохранительной деятельности: лекция. Москва: Академия МВД России, 1994. 29 с., с. 12.
11. Байтин М.И. Сущность права: современное нормативное правопонимание на грани двух веков. 2-е изд., доп. Москва: Право и государство, 2005. 544 с., с. 184.
12. Алексеев С.С. Общая теория права: курс в 2-х томах. Москва: Юрид. литература, 1982. Т. 2. 360 с., с. 34.
13. Шейндлин Б.В. Сущность советского права. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1959. 139 с., с. 12.
14. Давыдова М.Л. Нормативно-правовые предписания в российском законодательстве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2002. 31 с., с. 13.
15. Керимов Д.А. Свобода, право и законность в социалистическом обществе. Москва: Госюриздат, 1960. 223 с., с. 198.
16. Теория государства и права: учебник / ред. А.И. Королев, Л.С. Явич. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1982. 382 с., с. 276; Общая теория права и государства: учеб. / под ред. В.В. Лазарева. Москва: Юристъ, 1994. 360 с., с. 118; Лейст О.Э. Санкции ответственность по советскому праву: теоретические проблемы. Москва: МГУ, 1981. 239 с., с. 13; Лившиц Р.З. Теория права: учебник / Р.З. Лившиц. Москва: Изд-во БЕК, 1994. 224 с., с. 103.
17. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права: нормы права и правоотношения. Курс лекций: учебное пособие. Свердловск: Сред.-Урал. кн. изд-во, 1964. Вып. 2. 226 с., с. 8.
18. Байтин М.И. Сущность права: современное нормативное правопонимание на грани двух веков. 2-е изд., доп. Москва: Право и государство, 2005. 544 с., с. 184.
19. Бабаев В.К., Баранов В.М. Общая теория права: краткая энциклопедия. Н. Новгород: Свет, 1997. 589 с., с. 92.
20. Иванников И.А. Толковый словарь по теории права. Ростов-на/Д., 2005. 128 с., с. 92.
21. Лукашук И.И. Стороны в международных договорах. Москва: Юрлит, 1966. 151 с., с. 7.
22. Павко Я. Поняття міжнародного договору, його джерела та суб'єкти: термінологічні аспекти проблеми. *Віче*. 2013. № 2. С. 23-26, с. 25.

23. Богачева Л.Л. Нормативные акты правоохранительных органов СССР (общетеоретический аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1990. 197 с., с. 38.

Притула А.М.

К пониманию правовых основ деятельности Государственной пограничной службы Украины.

Аннотация. В статье анализируются разные научные подходы к понятию «правовая основа» деятельности государственного органа. Анализируются составляющие правовых основ деятельности государственного органа. Анализируются составляющие правовых основ: общие принципы права, правовой обычай, нормативный договор и нормативно-правовой акт. Дается их характеристика. Констатируется, что правовые основы являются совокупностью норм права, зафиксированные в разных правовых формах (правовом обычае, нормативном акте, судебном прецеденте, нормативном договоре, общих принципах права, идеях и доктринах, религиозных актах), которые отображают закономерности общественного развития и направлены на регулирование и охрану общественных отношений в той или иной отрасли жизнедеятельности социума.

Ключевые слова: правовые основы, правовое регулирование, правовое обеспечение деятельности, пограничная служба, правовые нормы.

A. Prytula

Understanding of legal basis for the activities of the State border guard service of Ukraine.

Summary. The article analyzes various scientific approaches to the concept of “legal basis” of a state body. The following components of the legal basis are analyzed in the article: general principles of law, legal custom, normative agreement and normative-legal act. Their characteristics are given. It is stated that the legal basis is a set of legal norms, contained in different legal forms (legal custom, normative act, judicial precedent, normative agreement, general principles of law, ideas and doctrines, religious acts), which reflect the patterns of social development and are aimed at regulation and the protection of social relations in certain activity of society.

Keywords: legal basis, legal regulation, legal support of activity, border guard service, legal norms.

